

Методи державного регулювання національної економіки

Вибір методів і засобів державного регулювання національної економіки залежать від діяльності державного апарату з урахуванням вад держави. Вади держави – це її нездатність забезпечити ефективний вплив на розподіл обмежених ресурсів і невідповідність політики розподілу обмежених ресурсів поширеним у суспільстві уявленням про справедливість. Виділяють чотири групи факторів, які негативно впливають на обґрунтування та реалізацію державних управлінських рішень у сфері державного регулювання національної економіки. Це:

(1) обмеженість інформації;

(2) неспроможність держави повністю контролювати реакцію контрагентів на її дії. Втручання держави в економіку може спричинити негативні побічні наслідки (екстерналії);

(3) недосконалість політичного процесу. Під впливом виборців, груп спеціальних інтересів, політичних маніпуляцій тощо. Державні органи здатні застосовувати неадекватні методи регулювання і тим самим проводити неефективну політику;

(4) обмеженість контролю над державним апаратом.

Методи державного регулювання національної економіки класифікуються за двома ознакам: за формами і засобами впливу. За формами вони поділяються на прямі та непрямі, а за засобами впливу – правові, адміністративні, економічні, морально-етичні.

Прямі методи державного регулювання базуються на силі державної влади. Такий вплив здійснюється за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання й економічних інструментів прямого впливу, використовуються для регулювання темпів зростання економіки, обсягів споживання. До них належать: визначення стратегічних цілей розвитку економіки та їх відображення у програмах, державні замовлення і контракти, нормативні вимоги до якості і сертифікації технології та продукції, правові та адміністративні обмеження на випуск певних видів продукції, ліцензування зовнішньоекономічних операцій.

Непрямі методи реалізуються через створення певного економічного середовища, яке змушує господарських суб'єктів діяти у потрібному для держави напрямку; це вплив на економічні інтереси. До них належать інструменти податкової, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної,

амортизаційної та інших напрямів економічної політики, а також методи морального переконання.

В основі правових методів лежить необхідність встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм поведінки суб'єктів. Основними формами правового регулювання економіки в Україні є Конституція України та закони, а також укази, розпорядження, постанови, нормативно-правові акти органів влади. Винятково законами України встановлюються: Державний бюджет України, бюджетна система, засади оподаткування, створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного ринків, статус національної валюти та іноземних валют на території України, порядок утворення і погашення державного боргу, порядок випуску та обігу цінних паперів.

Адміністративні методи державного регулювання є інструментами прямого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, оскільки носять директивний характер. Вони базуються на застосування нормативних актів (розпоряджень, рішень, наказів, постанов органів влади) і ґрунтуються на таких управлінських відносинах, як дисципліна, відповідальність, влада, примус. Використання адміністративних методів доцільне тоді, коли ринковий механізм та економічні засоби державного регулювання економіки виявляються недостатніми. До таких інструментів належать: ліцензії, квоти, санкції, норми, стандарти, державні замовлення тощо.

Економічні методи державного регулювання національної економіки зорієнтовані на досягнення поставлених цілей за допомогою притаманних управлінню економічних засобів та стимулів, які впливають на економічні інтереси суб'єктів господарювання. Економічні методи дають змогу суб'єктам ринку вибирати напрями своєї діяльності. Економічне регулювання здійснюється інструментами фіскальної, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, амортизаційної та інших напрямів державної економічної політики. До таких методів належать: державні закупівлі (державні замовлення), бюджет, податки, грошова маса, грошові кошти підприємств і заощадження населення, ставка відсотку, амортизаційна ставка, курс національної валюти, зовнішні запозичення, валютні інтервенції тощо.

Морально-етичні методи державного регулювання економіки включають заходи виховання, роз'яснення змісту і цілей регулювання економіки, засоби морального заохочення. Ці методи формують у громадян певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, які орієнтують суб'єктів ринку на діяльність у напрямі державних пріоритетів соціально-економічного розвитку, досягнення планів (програм) тощо. До таких методів

належать: заклики державних органів до підприємств, домогосподарств щодо дотримання ними певної лінії поведінки, політична реклама, участь у роботі об'єднань за економічними інтересами задля залучення інвестицій, відкриті листи відомих громадських діячів до посадових осіб із питань вирішення певних проблем, соціальна реклама.

Сучасна модель державного втручання в соціально-економічні процеси, що діє в розвинутих країнах, включає всю систему форм і методів економічного регулювання попиту та пропозиції товарів і послуг, які за рівнем інтенсивності впливу умовно поділяються на три групи: м'які, середні, сильні.

Методи м'якого впливу передбачають формування громадської думки щодо проблем і напрямів їх реалізації засобами масової інформації, шляхом консультацій, переконань. У розвинутих країнах застосування таких методів впливу набуває дедалі більшого поширення через гармонійне поєднання приватних інтересів із суспільними пріоритетами. М'які методи допомагають зосередити увагу громадськості на проблемах розвитку суспільства, сприяють поширенню нових ідей "економічного мислення", "екологічного екстремізму", які в цілому орієнтовані на крашу перспективу.

Методи середнього впливу є найпоширенішими, адже базуються на економічних показниках фінансово-кредитної та бюджетної системи (зміна ставок податків, зборів, платежів, цін, тарифів, мит, процентних ставок, усіляких пільг, операцій на ринках, бюджетної й податкової політики). Таке державне втручання безпосередньо не впливає на економічну свободу суб'єктів ринку, але спрямовує їхню діяльність у визначеному державою напрямі.

До сильних методів втручання в економіку належать пряме регулювання виконавчою владою чинного правового поля, примусові заходи впливу (заборони, дозволи, нормування, квотування, ліцензування) як правові обмеження суб'єктів господарювання всіх форм власності та видів діяльності.

Доцільність і результативність методів державного регулювання підтверджуються загальним соціально-економічним станом країни.

Інструменти макроекономічного регулювання, які застосовуються у рамках економічної політики в тій або іншій країні, є типовими. Різняться результати державної дії: одні країни досягають стійкого економічного зростання, другі потрапляють на шлях хронічного реформування, треті стабілізуються до стану стагнації. Причини такої різної ефективності державного регулювання економіки вельми різноманітні: від політико-ідеологічних переваг керівництва країни до специфічного стану національної економіки, що не залишає можливості для регулюючого маневру. У цьому зв'язку необхідні деякі рамкові умови формування економічної політики, які

задаються, насамперед, загальним алгоритмом взаємодії теорії та практики державного регулювання (рис.1.2.1).

Перший етап даного алгоритму, який передбачає аналіз економічної системи та формування на основі процесу абстрагування теоретичної моделі економічної політики, покликаний розв'язати такі завдання.

1. Виділення в економічних явищах внутрішньо стійких, сутнісних рис, які визначають своєрідність даного явища, дозволяють відрізнити його у низці інших економічних феноменів, задають якісні характеристики економічній політиці, що розробляється.

2. Формалізація економічних явищ для їхнього усвідомлення та розуміння, що є базою для побудови логічних схем регулювання, для категоріального подання реальних господарських процесів.

3. Виявлення закономірностей та джерел економічного розвитку, що задають вектор регулюючої дії на економіку з боку держави та визначають обмеження для цієї дії.

4. Виявлення спільності у різномірних явищах як основи їхнього порівняння, взаємозв'язку та взаємодії, що надає економічній політиці системного характеру.

Рис. 1. Схема взаємодії теорії та практики державного регулювання економіки

Наростаючі структурні диспропорції, недоліки та "провали" ринкової системи обумовлюють необхідність її державного регулювання, тому первинний імпульс до формування тієї або іншої моделі економічної політики обумовлений господарськими проблемами, що загострилися, різного масштабу та рівня. Відповідальний уряд не обмежується реакцією на

поточні виклики та погрози, – "пожежний", оперативний характер державного регулювання має незначний часовий горизонт і часто виводить економіку на шлях хронічного реформування. Стратегія "випереджаючого удару", усунення причин економічних небезпек, їхнє недопущення, – такою є суть довгострокової економічної політики держави, яка розробляється на основі виявлених закономірностей та джерел розвитку національної господарської системи.

На другому етапі алгоритму передбачається перевірка істинності теоретичних побудов, яка може проводитися декількома способами.

1. Верифікація (підтвердження конкретними даними) тобто підтвердження теорії практикою. Перевірка теорії на практиці не дає однозначного висновку про її істинність чи неістинність – різноманітність реального життя дозволяє знайти як факти, підтверджуючі теорію, так і приклади, що її спростовують. Тому зміст і значення емпіричної перевірки полягає не більш ніж у визначенні меж застосовності концепції до конкретної ситуації.

2. Фальсифікація (принципове спростування теорії). Яке передбачає пошук умов, за яких теорія "не спрацьовує", а також затверджує конкретно-історичний підхід при формуванні економічної політики держави.

3. Логічна несуперечливість теоретичної моделі, яка виступає своєрідною "технологічною" передумовою при формуванні економічної політики. З одного боку, узгодженість цілей, завдань, інструментів, ресурсів тощо – неодмінна вимога до "архітектури" державного регулювання національної економіки. З іншого боку, логічна несуперечливість теоретичних побудов є втіленням реальних причинно-наслідкових зв'язків, у відповідних економічних категоріях.

4. Здатність теорії пророкувати розвиток економічних процесів, що виступає необхідною умовою формування стратегічної економічної політики, яка забезпечує стійкий розвиток країни.

5. Загальновизнаність та загальнозначущість теоретичних концепцій. Цей спосіб підтвердження істинності має політико-ідеологічну спрямованість і відображає специфіку соціально-економічних відносин, де факт визнаності більшістю не тільки відображає адекватність теорії ціннісним та поведінковим настановам, але й забезпечує її реалізацію на практиці.

Усі перелічені способи орієнтовані на оцінку лише окремих сторін та якостей теоретичних концепцій, що потребує їхнього комплексного застосування при аналізі моделей економічної політики.

Третій етап взаємодії теорії та практики державного регулювання економіки передбачає визначення меж застосування теоретичної моделі

економічної політики, тобто чіткого визначення об'єкта дії, конкретних інструментів і принципів регулювання.

Зазначені проблеми знайшли вираження в теорії економічної політики Я. Тінбергена, де встановлюється кількісне та якісне співвідношення цілі економічної політики та політичних інструментів її реалізації. У концепції ефективної ринкової класифікації Р. Манделла обґрунтовується, що кожній цілі повинен бути приданий той інструмент, який має на неї найбільш сильний вплив, тобто має порівняльні переваги з погляду регулювання цільового показника.

Четвертий етап передбачає реалізацію теоретичної моделі державного регулювання економіки, яку скореговано на попередніх етапах. Тут ключовим стає питання про суб'єктів економічної політики. Традиційно в якості таких виділяють носіїв, виразників та виконавців господарських інтересів.

Носії господарських інтересів – це соціальні групи, що відрізняються особливими інтересами, обумовленими їхнім соціально-економічним положенням, прилежністю до певної території або виду діяльності.

Виразники господарських інтересів – це об'єднання носіїв економічних інтересів. Які ставлять своєю метою захист даних визначених інтересів.

Виконавці господарських інтересів – це суб'єкти, які реалізують ту чи іншу програму економічної політики.

При аналізі взаємодії теорії та практики державного регулювання необхідно враховувати відкритий характер сучасної економіки, вплив "чужих" теорій та інтересів, а також практичного досвіду господарювання в інших країнах. У цьому зв'язку виникає проблема запозичення та використання зарубіжних теоретичних і практичних наробіток. Для країни, що формується, це питання стає одним із найактуальніших.